

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Riigiteaduste instituut

Hiie-Liin Tamm

Muudatused Riigikogu valimiste korralduses ja nende mõju valimisosalusele

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Mihkel Solvak, Ph.D

Tartu 2014

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

.....
/Hiie-Liin Tamm/

Sisukord

Sissejuhatus	4
1 Teoreetilised lähtekohad.....	6
1.1 Ratsionaalse valiku teooria.....	6
1.2 Valimistel hääletamise ratsionaalsus	7
1.3 Ratsionaalse valiku teooria seos erinevate gruppide valimisosalusega	10
2 Muudatused Riigikogu valimiskorralduses.....	11
2.1 Riigikogu valimise seadus.....	11
2.2 2003. aasta Riigikogu valimised	12
2.3 2007. aasta Riigikogu valimised	12
2.4 2011. aasta Riigikogu valimised	14
3. Töö metodoloogia.....	16
3.1 Andmestik	16
3.2 Analüüsimeetod	17
4. Riigikogu valimiskorralduste mõju inimgruppidele.....	18
4.1 Karakteristikute kirjeldus.....	18
4.2 2003. aasta Riigikogu valimised	18
4.3 2007. aasta Riigikogu valimised	21
4.4 2011. aasta Riigikogu valimised	24
4.5 Analüüs ja järeldused	27
Kokkuvõte	30
Kasutatud allikad	32
Summary	34

Sissejuhatus

Eestis toimuvad Riigikogu korralised valimised iga nelja aasta tagant vastavalt Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 60 järgi *“Riigikogu liikmed valitakse vabadel valimistel proportsionaalsuse põhimõtte alusel. Valimised on üldised, ühetaolised ja otsesed. Hääletamine on salajane.”*¹ Riigikogu valimisi viiakse läbi vastavalt Riigikogu valimise seadusele², mida on taasiseseisvunud Eestis võetud vastu kolmel korral: 1992. aastal, 1994. aastal ja 2002. aastal. See aga ei tähenda, et seadus oleks jäänud täielikult samaks. Kõikide valimiste järel analüüsib Vabariigi Valimiskomisjon valimiste õnnestumist ja toimimist ning viib sisse parandusi. Eesmärgiks on valimisprotsesside võimalikult selgeks ja lihtsaks muutmise kodanikele, et suurendada nende valimisolekut hääletada. Seetõttu on ka 2002. aastal vastu võetud seadust muudetud valimistevahelisel perioodidel mitu korda (Heinsalu jt, 2011).

Käesoleva uurimustöö eesmärgiks on selgitada välja, kuidas ja kas muudatused 2002. aastal vastu võetud Riigikogu valimise seaduses on avaldanud mõju inimeste valimisosalusele. Vabade valimiste printsiibi üks osa sisaldab põhimõtet, et kõigil hääleõiguslikel kodanikel on õigus osaleda valimistel ilma surveta ning tema enda otsustada on see, kas minnakse hääletama või mitte (Eesti Vabariigi Põhiseadus kommenteeritud väljaanne). Analüüsitakse indiviidide valimisosalust erinevate gruppide sees, rühmitades neid erinevate tunnuste alusel, enne ja pärast vastavat valimisseaduse muudatust. Võrdluse all on 2003. aasta, 2007. aasta ja 2011. aasta Riigikogu valimised.

Uurimuse teoreetiline alus põhineb ratsionaalse valiku teoorial, mille järgi inimene peaks minema valima vaid juhul, kui tema kulud selle tegevuse jaoks on väiksemad kui tulud (Downs, 1957: 5). Seega võetakse antud töös eelduseks, et valimiskorralduses muudatuste tegemisel on eesmärgiks vähendada inimeste kulusid hääletamiseks. Vastavalt muudatuse iseloomule peaks nägema kas suurenemist või langemist osaluses.

¹ “Eesti Vabariigi Põhiseadus” RT 1992, 26, 349

² “Riigikogu valimise seadus” RT I 2002, 57, 355

Töö empiirilises osas kasutatakse Euroopa Sotsiaaluuringu 2004., 2008. ja 2012. aasta Eesti kohta käivaid andmeid, millega viiakse läbi logistiline regressioonanalüüs, et võrrelda autori poolt valitud samade gruppide tõenäosust hääletamiseks enne ja pärast valimiskorralduste muutust. Kuna töö aluseks on ratsionaalse valiku teooria, proovitakse analüüsida, missuguste gruppide kulusid vastavad seadusemuudatused võiksid vähendada ning kas seda seost kinnitab ka tehtud regressioonanalüüs. Antud uurimustöö peaks andma arusaamise, kas valimiskorralduse pidev parandamine ning muudatuste tegemine on olnud tulemuslik ning mõjutanud ka valimiskäitumist või on selle mõju pigem marginaalne ning seega valimisosaluse koha pealt väikese tähtsusega.

Vastavalt eesmärkidele on töö jaotatud neljaks blokiks, mis omakorda koosnevad alapeatükkidest. Esimeses osas antakse ülevaade peamistest teooriatest, millel töö põhineb. Teine osa kirjeldab tähtsamaid muudatusi Riigikogu valimiskorralduses, millel võiks olla mõju valimisaktiivsusele, ning analüüsib, kes võiksid olla potentsiaalsed mõjutatavad grupid. Kolmas osa hõlmab töö empiirilise osa läbiviimiseks kasutatud metodoloogia ja andmestiku tutvustamist. Töö neljas blokk sisaldab empiirilist osa ja andmeanalüüsi ning antakse ülevaade analüüsi tulemustest ja tehakse vastavad järeldused.

1 Teoreetilised lähtekohad

Antud töö tugineb põhiliselt ratsionaalse valiku teooriale, mis aitab uurida, kuidas on seotud muudatused valimiskorralduses ning valimisosalus. Järgnevas peatükis tutvustab autor ratsionaalse valiku teooriat ning põhjendab, miks see sobib valimisosaluse uurimisel.

1.1 Ratsionaalse valiku teooria

Ratsionaalse valiku teooria aluseks on põhimõte, et inimesed lähtuvad kõikide otsuste tegemisel võimalikust kasust endale. Selleks võrreldakse antud teo kulusid ja tulusid, mõistmaks, kas see on neile kasulik (Downs, 1957: 5). Sama teooriat võib kasutada ka valimiskäitumise uurimisel.

Inimene peaks minema hääletama vaid juhul, kui tema kulud selle tegevuse jaoks on väiksemad kui tulud (Blais, 2000: 1). Kui hääletamise kulu on null, on igasuguse väiksemagi tulu korral ratsionaalne hääletada ning irratsionaalne valimistest hoiduda (Downs, 1957: 261). Seetõttu tuleb esmalt hinnata tõenäosust, et antud hääl on otsustava tähtsusega valimistulemuse mõjutamisel (Blais, 2000: 1). Teiselt poolt peab arvestama tehtud kulutuste suurust, milleks on peamiselt informatsiooni kogumiseks ja analüüsimiseks ning valimisjaoskonda kohale minemiseks ja hääletamiseks kulutatud aeg ja energia (Laver, 1997: 91). Selle võttis kokku Anthony Downs (1957) matemaatilise valemiga¹.

$$R = pB - C$$

Kus R on kasu, mis saadakse hääletamas käimisest; p on tõenäosus, et hääl on otsustava tähtsusega; B on saadav kasu kui soovitud kandidaat võidab vastast ja C esindab hääletamiseks tehtud kulutusi. Seega on ratsionaalne hääletada kui $R > 0$ ning irratsionaalne kui $R < 0$ (Riker, Ordeshook, 1968: 25-26).

¹ Calculus of voting

Tõenäosus, et üks hääl on otsustava tähtsusega, on peaaegu null. Eriti üleriigilistel valimistel, kus hääleõiguslike kodanike arv on väga suur. Järelikult ületavad isegi minimaalsed tehtud kulutused peaaegu alati saadava võimaliku kasu soovitud kandidaadi võidu korral. Seega on hääletamine irratsionaalne ning ratsionaalne inimene ei peaks seda tegema. Ometi käib tavaliselt enamus valijaskonnast hääletamas, mis toob esile hääletamise ehk Downs'i paradoksi¹ - miks lähevad ratsionaalsed inimesed valima, kuigi nende kulutused ületavad tulusid (Overbye, 1995: 370-371).

Järgnevas peatükis toob autor välja seisukohti, mis peaksid lahendama hääletamise paradoksi ning selgitama, miks inimesed ikkagi käivad valimas.

1.2 Valimistel hääletamise ratsionaalsus

Eelnevalt jõudsime arusaamisele, et ratsionaalselt käituv inimene ei peaks valima minema, kuid siiski üldjuhul seda teeb. Siit võib jõuda järelduseni, et ratsionaalse valiku teooria ei peaks kehtima valimisosalust uurides. Ometi on see üks mõjukamaid teooriaid, kuna võib seletada muutust valimisosaluses, kui on muutunud inimese kulu valima minemisel. Seetõttu tuginen põhiliselt ratsionaalse valiku teooriale valimiskorralduste muudatuste ja valimisosaluste seoste analüüsil.

Siiski on olemas ka teisi olulisi teooriaid, mis toetavad ratsionaalse valiku teooriat valimistel hääletamise mõistlikkuse seletamisel. Järgnevalt üritan põhjendada, miks on ratsionaalne valimas käia, toetudes peamiselt Anthony Downs'i, William H. Riker'i ja Peter C. Ordeshook'i ning Einar Overbye teooriatele.

Hääletamise paradoksi autor Anthony Downs'i järgi läheb ratsionaalne inimene hääletama, et säilitada demokraatliku korra püsimist. Kui kõik otsustaksid, et ratsionaalne on valimistest kõrvale hoida, langeks riigis demokraatia, millel oleksid väga negatiivsed tagajärjed elanikkonna jaoks. Seega on mõistlikum kanda valimistega seotud kulutused, et vältida võimalikke halvemaid tagajärgi, mis osaks võivad saada. Järelikult on ratsionaalne käia hääletamas (Laver, 1997: 93). Downs on öelnud, et vahel on inimesele ratsionaalne hääletada isegi kui tema lühiajalised kulud ületavad tulusid,

¹ Paradox of not voting/Down's paradox

kuna valimas käies teostatav sotsiaalne vastutus tagab talle pikemaajalist kasu. Seega tuleb kulude ja tulude vahekorra kaalutlemisel arvestada mitte ainult otsest kasu, vaid pikemaajalist tulu, mida antud tegevus ühiskonnale pakub (Downs, 1957: 261).

William H. Riker ja Peter Ordeshook (1968: 28) lisasid Downs'i hääletamisteooria valemile veel ühe komponendi – rahulolu hääletamisest (D).

$$R = pB - C + D$$

Valimas käimisel on inimesele ka teistsugused kasud, mis ei sõltu valimistulemusest ning soovitud kandidaati edukusest. Inimesed saavad rahulolu teatud tegevustest. Näiteks rahulduse saamine vastates eetilisele hääletamistraditsiooni tingimustele; kinnitades truudust poliitilisele süsteemile; kinnitades ustavust kindlale kandidaadile; rahulolu hääletamisest kui aktist ja sellele eelnenud informatsiooni kogumisest; kinnitades poliitilise süsteemi efektiivsust (Riker; Ordeshook, 1968: 28). Hääletamine on väljenduslik tegevus, mida inimesed teevad sotsiaalsetel põhjustel ning saavad sellest isiklikku psühholoogilist kasu. Kui hääletamine on riigis kujunenud normiks, võib seal mitte osalemine tuua suuremat kahju võrreldes valimiskulutustega. Edukaks partnerluseks inimeste vahel on vajalik teatud usaldusväarsuse tase. Valimas käimine on seega justkui sotsiaalne signaal sellest, et inimene on kohusetundlik ja usaldusväärne ning suurendab teiste valimisolekut temaga koostööd teha. Järelikult on valimas käimine inimesele kasulik ning seega ratsionaalne tegevus (Laver, 1997: 94-95).

Einar Overbye (1995: 374) käsitleb valimas käimist kui ratsionaalset investeerimisotsust teatud reputatsiooni saamiseks. Ühiskonnas on informatsioon jaotunud väga ebahühtlaselt, mis muudab tehingute tegemise ja kokkulepete sõlmimise inimeste vahel keeruliseks. Valitseb justkui mänguteooriale sarnane olukord, kus võimalike koostööpartnerite käitumine on ettearvamatu ning seetõttu on raske kedagi usaldada. See võib tingida aga mõlemale poolele kasuliku tehingu ärajäämise (Overbye, 1995: 373).

Overbye lahendab situatsiooni reputatsiooni kujundamisega – inimeste käitumist ühes olukorras võib tõlgendada signaalina, kuidas ta käitub ka teistes situatsioonides. Hinnates erinevaid tegusi, kujuneb reputatsioon. Usaldusväärse ja ausa inimesega ollakse valmis tegema enam koostööd. Kitsa ja vaid enese kasust huvitava iseka

inimese reputatsiooni omamine on kahjulik, kuna tekitab arvamuse, et sellest lähtutakse igas tehingus, mis vähendab usaldusväarsust (Laver, 1997: 96). Taoline seaduspära kehtib ka valimas käimisega. Kuna hääletamine nõuab teatud kulusid, näitab inimene seda tehes, et ta on huvitatud ühiskonna üldisest heaolust ning on seetõttu nõus neid kulusid kandma. Seega on valimas käimine justkui pikaajaline investeering, saades vastutasuks usaldusväärse inimese reputatsiooni, kellega soovitakse koostööd teha ning tehingutesse kaasata (Overbye, 1995: 376). Kuna maine kaotamine on kordades lihtsam kui kujundamine, on mõistlikum minna hääletama kui seada ohtu enda positiivne kuvand. Järelikult on see tegelikult odav viis oma maine kujundamiseks arvestades, et valimise kulud ei ole reeglina väga suured. Overbye esitab hääletamisotsuse tegemise järgmise valemi abil.

$$R = C_v - pC_r$$

Kus R on valima minemise otsus; C_v on tajutavad kulud hääletamise korral; C_r on tajutavad kulud, mida kantakse reputatsiooni kaotuse korral ning p tõenäosus, et hääletamisest kõrvalehoidmine tuleb avalikuks. Valima minnakse kui $pC_r > C_v$. Seega kui inimesed on mõõdukalt riskikartlikud ning mõistavad, et võimalikud kaotused on suuremad kui valimistel hääletamise kulud, otsustavad nad seda teha. Järelikult on ratsionaalne minna valima, sest sellega saab suurendada enda isiklikku kasu olenemata valimistulemusest ning hääle kaalust (Overbye, 1995: 376).

Eelpool nimetatud autorite seisukohti järgides võib järeldada, et valimas käimine on siiski ratsionaalne tegevus. Kuigi ühe hääle mõju tulemuse muutmisel on väike, võivad inimesed hääletamisest siiski kasu saada. Võimalik tulu ei ole üldjuhul otseses seoses valimistulemusega, vaid teistsuguste isiklike kasudega – demokraatia säilitamine, psühholoogiline rahulolu kodanikukohustuse täitmisest, positiivse reputatsiooni kujundamine, usaldusväärse ja koostöö aldi inimese kuvandi saamine, kes on huvitatud ühiskonna üldisest heaolust. Neid arvestades ei ületa alati hääletamisega seotud kulutused saadavat tulu ning valimas käimine vastab ratsionaalse valiku teooria tingimustele.

1.3 Ratsionaalse valiku teooria seos erinevate gruppide valimisosalusega

Kolme erinevat põhjendust analüüsid üritas autor tõestada, et ratsionaalse valiku teooria sobib valimisosaluse uurimise jaoks. Jõuti järeldusele, et inimeste kasu ei ole üksnes seotud valimiste tulemusega ning hääle mõjukusega. Kasuteguri suurendamiseks peab aga vähendama inimeste kulusid hääletamiseks. Kuigi eelnevalt selgitati, et kulutused on üsna minimaalsed, võivad need siiski inimeste valikut valima minna mõjutada. Ka Anthony Downs (1957: 266) leiab, et madala otseselt saadava kasu tõttu võivad väikesed muutused kulutustes avaldada märkimisväärset mõju valmisolekule hääletada ning seeläbi ka poliitiliste võimude jaotusele. Seetõttu üritatakse valimistega seotud protseduurid võimalikult lihtsaks muuta.

Kõikide valimiste järel analüüsitakse valimiste õnnestumist ja toimimist ning sageli viiakse sisse parandusi. Selle üheks eesmärgiks on valimisprotsesside võimalikult selgeks ja lihtsaks muutmise kodanikele ehk vähendada nende kulusid hääletamiseks, et suurendada nende valmisolekut minna valima. Juhul kui muudatus vähendab valimisosaluse kulu (ehk teeb osaluse mugavamaks), peaks loogiliselt nägema osaluse suurenemist selle grupi seas, kellele seadusmuudatus osalemist suhteliselt lihtsamaks/odavamaks teeks. Selle järgi peaks vastavalt seaduse muudatuse iseloomule nägema muutust valimisaktiivsuses. Järelikult kuigi ratsionaalne valik ei pruugi alati hästi seletada osalust, peaks ta suutma selgitada osaluse erinevust grupiti ja osaluse muutmist reeglite muutmisel.

2 Muudatused Riigikogu valimiskorralduses

Antud peatükis kasutatud andmed valimisseaduste ja muudatuste kohta on võetud 2011. aastal Vabariigi Valimiskomisjoni poolt välja antud raamatust „Valimised Eestis 1992-2011: statistikat ja selgitusi“ ja nende kodulehelt <http://www.vvk.ee> ning Riigi Teataja kodulehelt <https://www.riigiteataja.ee>.

2.1 Riigikogu valimise seadus

6. aprillil 1992. aastal võeti vastu Eesti Vabariigi Riigikogu valimisseadus¹, mis sätestas Riigikogu valimistega seotud põhimõtted ja korralduse. Üldised printsiibid on jäänud aastate jooksul samaks ning kehtivad ka praegu. Lisaks on seadust vastu võetud veel kahel korral: 1994. aastal² ja 2002. aastal³. Hetkel kasutatakse 2002. aastal loodud seadust, mille järgi on valimisi korraldatud kolm korda: 2003. aastal, 2007. aastal ning 2011. aastal (Heinsalu jt, 2011). See aga ei tähenda, et seadus oleks jäänud valimiste vahel täielikult samaks. Pärast valimisi analüüsib Vabariigi Valimiskomisjon valimiste õnnestumist ja toimimist ning viib vajadusel sisse parandusi. Eesmärgiks on kodanikele valimisprotsessi võimalikult selgeks ja lihtsaks muutmise, et vähendada nende kulutusi hääletamiseks ja seeläbi suurendada valmisolekut valida minemiseks.

2002. aastal vastu võetud Riigikogu valimise seadust on samuti muudetud valimistevahelistel perioodidel mitu korda. Suur osa neist keskendub pigem valimiste ausamaks ja läbipaistvamaks muutmisele, mis otseselt inimeste kulutusi hääletamiseks ei vähenda. Seetõttu valis autor välja neli muudatust, mida pidas kõige olulisemaks ning mille mõju valimiskäitumisele hindas kõige tõenäolisemaks.

¹ “Eesti Vabariigi Riigikogu valimisseadus” Riigi Teataja 1992, 13, 201

² “Riigikogu valimise seadus” RT I 1994, 47, 784

³ “Riigikogu valimise seadus” RT I 2002, 57, 355

2.2 2003. aasta Riigikogu valimised

2. märtsil 2003. aastal toimusid Riigikogu X koosseisu valimised, mis viidi läbi 2002. aastal vastu võetud valimisseaduse järgi. Hääletamas käis 58.2% valijatest. Uue hääletamisviisina kehtestati elektrooniline hääletamine, kuid tehnilise rakenduse puudumise tõttu sätestati, et e-hääletamist ei rakendata enne 2005. aastat (Heinsalu jt, 2011: 30-31). Eelhääletamine toimus kõigis valimisjaoskondades 6.-4. päevani enne valimispäeva¹.

2.3 2007. aasta Riigikogu valimised

Riigikogu XI koosseisu valimised toimusid 4. märtsil 2007. aastal. Valimistest võttis osa 61.9% hääleõiguslikest kodanikest. Valimised korraldati 2002. aastal vastu võetud Riigikogu valimiste seaduse järgi, mida pärast eelmisi Riigikogu valimisi muudeti kuuel korral (Heinsalu jt, 2011: 31). Tähtsamad muudatused, millel võiks potentsiaalne mõju olla valimisosalusele on autori arvates järgmised.

1) Lisati uus eelhääletamisperiood, mis sätestas maakonnakeskustes eelhääletamise korraldamise 13.-9. päevani enne valimispäeva (Heinsalu jt, 2011: 31).

Selle perioodi vältel on igas maakonnas avatud vähemalt üks valimisjaoskond, kus saavad hääletada kõik hääleõiguslikud kodanikud hoolimata nende registrijärgsest valimisjaoskonnast. Järelikult võrreldes 2003. aastal toimunud Riigikogu valimistega, pikendati valimisperioodi. Varasemalt toimus eelhääletamine 6.-4. päevani enne valimispäeva kõigis valimisjaoskondades, kus enamikes said hääletada vaid registri järgsed elanikud. Siiski oli igas vallas ja linnas sel perioodil vähemalt üks valimisjaoskond, kus sai hääletada väljaspool elukohta.²

Bakalaureusetöös oletatakse, et uus eelhääletusperiood oli mõeldud eelkõige inimestele, kes ei saa valimiste eel ja ajal oma kodukohas viibida ning neile mõeldud jaoskonnas

¹ "Riigikogu valimise seadus" RT I 2002, 57, 355

² "Ibid

hääletada. Seega võiks nimetatud muudatus eelkõige mõjutada inimesi, kes elavad suurema osa ajast väljaspool registreeritud elukohta. Autori eelduste kohaselt võiks selleks sihtgrupiks olla tudengid, kellest suurem osa õpivad väljaspool kodukohta. Seetõttu kasutab autor üliõpilasi kui üht gruppi, kelle valimiskulusid võis uus eelhääletamisperiood vähendada.

2) Uue hääletamisviisina Riigikogu valimistel kasutati elektroonilist hääletamist 6.-9. päevani enne valimispäeva (Heinsalu jt, 2011: 31).

Elektrooniline hääletamine tähendas kaughääletamist arvuti kaudu interneti vahendusel. Hääletamisviisina kehtestati juba 2002. aastal, kuid tehnilise lahenduse puudumise tõttu otsustati mitte rakendada enne 2005. aastat. Elektrooniliselt sai hääletada eelhääletamise perioodi ajal 6.-9. päevani enne valimispäeva (Heinsalu jt, 2011: 31).

Kuna arvuti vahendusel hääletamisel ei pea inimene lahkuma oma alalisest asukohast ning kulutama aega ning raha valimisjaoskonda minekuks, vähendab see kindlasti paljude hääletamiseks tehtavaid kulusi. Eelkõige võib see mõjutada tiheda graafikuga inimesi, kelle jaoks aeg omab tähtsamat väärtust ning valimisjaoskonda minekul on seega suuremad kulud kui neil, kellel on rohkem vaba aega. Seetõttu kasutatakse töös analüüsitava grupina töötavaid inimesi, eeldades, et neil on vähem vaba aega, et teostada hääletamist valimisjaoskonnas ning elektroonilise hääletamise võimalus vähendab valimiseks tehtavaid kulusi. Arvestades seda, võiks oodata, et töötavate inimeste osalus suureneb 2007. aasta valimistel võrreldes 2003. aastaga.

Samuti oletab autor, et töötamise mõju hindamiseks tehtavas regressioonanalüüsis on vaja kontrollida respondentide sissetulekut. Kõrgema sissetulekuga inimesed on tavaliselt tehnoloogiateadlikumad ja seega peaks nende kulutused vähenema ning osalus tõusma. Ühesõnaga sissetulekut kasutatakse muutujana, et näha paremini, kuidas töötamine avaldab mõju hääletamisele, kuna sissetulek on tavaliselt töötavatel inimestel nagunii suurem.

2.4 2011. aasta Riigikogu valimised

Riigikogu XII koosseisu valimised toimusid 6. märtsil 2011. aastal. Valimised korraldati 2002. aastal vastu võetud Riigikogu valimise seaduse järgi, mida pärast eelmisi Riigikogu valimisi muudeti kaheksal korral. Hääletamisest võttis osa 61.9% valijatest (Heinsalu jt, 2011: 31). Olulisemad muudatused, millel võib olla võimalik mõju valimisosaluse on järgmised.

1) Loobuti eelhääletamise korraldamisest maakonnakeskustes 13-9 päeva enne valimispäeva (Heinsalu jt, 2011: 31).

Jaaskonnas eelhääletamise toimus vaid 6.-4. päevani enne valimispäeva kõigis valimisjaoskondades¹.

Muudatusega kaotati ära üks eelhääletamise periood, mis vähendas nende inimeste võimalust hääletada, kes seda elektrooniliselt teha ei soovi. Autor oletab, et oluline faktor võib olla inimese sissetulek. Anthony Downs (1957: 266) on öelnud, et tajutavad kulud sõltuvad inimese sissetulekust. Seega on madalama sissetulekuga inimestele aeg ja kulutused valimisjaoskonda minekuks olulisemad kui kõrgema palgalistele. Järelikult ühe hääletusvõimaluse kaotamine, vähendab võimalusi valida minekuks ning seetõttu eeldatakse töös, et väiksema sissetulekuga inimeste osalemise tõenäosus väheneb 2011. aasta valimistel võrreldes 2007. aasta valimistega.

2) Elektroonilise hääletamise perioodi pikendati 10.-4. päevani enne valimispäeva (Heinsalu jt, 2011: 31).

Võrreldes eelmiste Riigikogu valimistega 2007. aastal, kui e-hääletamine kestis kolm päeva, pikendati antud perioodi seitsme päevani. Elektrooniline hääletamine oli tõestanud turvalisust ja kasutajasõbralikkust ning saavutanud valijate usalduse, mistõttu pikendati antud hääletamisviisi kasutamise perioodi, et muuta valimise protsess kodanikule veelgi mugavamaks ning paindlikumaks.

¹ "Riigikogu valimise seadus" RT I 2002, 57, 355

Kui paberiga eelhääletamist lühendati maakonnakeskuses hääletamise kaotamisega, siis teist eelhääletamisviisi- elektroonilist hääletamist pikendati. Seega võib eelmise muudatuse juures tehtud oletus, et madalama sissetulekuga inimeste osalemise tõenäosus võrreldes jõukamatega alaneb, olla kahe ajapunkti vahel oodatust väiksem, sest e-hääletamise pikendamine kompenseerib vähemalt osaliselt maakonnakeskustes hääletamise kaotamise.

Eelnevalt nimetatud William H. Riker ja Peter Ordeshook (1968: 28) töid välja ühe valima mineku põhjuseks rahulolu hääletamisest. Paljudele vanema generatsiooni inimestele omab valimisjaoskonnas hääletamine emotsionaalset väärtust ning seda peetakse loomulikuks tegevuseks, mis kuulub iseseisva riigi kodanikukohustuste hulka. Nooremad inimesed seevastu sageli suhtuvad poliitikasse ükskõikselt ning nende jaoks omab hääletamine suuremat kulu. Kuna tänapäeval kasutab valdav enamus noorematest inimestest oma töös ja õpingutel arvutit ning interneti, vähenevad elektroonilise hääletamisega märkimisväärselt nende kulud. Kuigi e-hääletamist sai kasutada Riigikogu valimistel esimest korda juba 2007. aastal, polnud see veel saavutanud täielikku usaldusväarsust ning toimus vaid lühikesel perioodil. Seega kasutab autor analüüsitava kategooriana vanust, eeldades, et elektroonilise hääletamise perioodi pikendamisega väheneb nooremate inimeste kulu ehk nende tõenäosus osaleda suureneb.

3. Töö metodoloogia

Käesolevas peatükis kirjeldab autor bakalaureusetöös kasutatavat analüüsitavat andmestikku ja valitud andmeanalüüsi meetodit.

3.1 Andmestik

Antud uurimuses analüüsitakse Riigikogu valimise seaduses tehtud valimiskorralduslikke muudatusi, mis võiksid mõjutada teatud gruppide osalemist hääletamisel. Üldise valimisosaluse võrdlemine enne ja pärast reeglite muutust ei ole piisav muutujate vahelise seose analüüsimisel, kuna valimisaktiivsust mõjutab ka väga palju teisi faktoreid. Muudatuse taga võib olla osade inimeste valimisosaluse suurenemine ja teiste vähenemine, teisisõnu üdise osalusportsendi vaatamine ei ole piisav, sest selle sees võib olla peidetud olulisi muutusi gruppide valimisosaluses. Lisaks on valimisosaluse protsent olnud kasutatud ajapunktidel üsna stabiilne, mis muudab võimalike muudatuse mõju analüüsimise keeruliseks. Seetõttu kasutatakse Euroopa Sotsiaaluuringu andmeid, et uurida rohkem indiviiditasandil, missugustele gruppide valimisosalust antud muudatused võisid mõjutada.

Euroopa Sotsiaaluuring¹ on alates 2002. aastast iga kahe aasta tagant ligi 35 Euroopa riigis läbi viidav rahvusvaheline sotsiaalteaduslik uuring, et mõõta inimeste hoiakuid, uskumusi ja käitumist. Eesti on osalenud uuringus alates 2004. aastast viies andmekogumise voorus (2004, 2006, 2008, 2010, 2012). ESSi valim on representatiivne 15-aastastele ja vanematele Eesti elanike suhtes, kes kuuluvad tavaleibkondadesse, sõltumata rahvusest, kodakondsusest või emakeelest. Inimesed valitakse uuringusse juhuslikul meetodil (ESS koduleheküljel).

Käesolevas bakalaureusetöös kasutatakse Euroopa Sotsiaaluuringu 2004. aastal toimunud II vooru, 2008. aastal toimunud IV vooru ja 2012. aastal toimunud VI vooru Eesti kohta kohta käivaid andmeid. Kõikidel aastatel analüüsitavad andmed kogutud

¹ European Social Survey (ESS)

aasta pärast Riigikogu valimisi (2003, 2007, 2011) ning peaksid kajastama kõige paremini inimeste käitumist valimistel ning nende grupi tunnuseid.

3.2 Analüüsimeetod

Andmete analüüsil on kasutatud binaarset logistilist regressiooni, mille abil saab võrrelda, kuidas sõltumatud tunnused mõjutavad mingi sündmuse tõenäosust selle mittetoimumise tõenäosusega. Antud analüüsis soovitakse uurida, mitu korda on tõenäolisem, et inimene läheb Riigikogu valimistel hääletama võrreldes sellega, et inimene ei lähe hääletama. Seega kasutatakse sõltuva muutujana inimese hääletamist Riigikogu valimistel, mis on kodeeritud kaheväärtuseliseks tunnuseks, kus tunnus 1 tähistab hääletamist ja tunnus 0 mitte hääletamist. Kuna eesmärgiks on analüüsida, kas valimiskorralduse muutused on avaldanud mõju inimeste valmisolekule hääletamiseks, grupeeris autor inimesed viie erineva tunnuste abil, mis potentsiaalselt võiksid omada tähtsust valimisosaluse ja seadusmuudatuste seose analüüsil. Nendeks sõltumatuteks muutujateks on mudelis tööl käimine, koolis käimine, pensionil olemine, vanus ja sissetulek. Sõltumatud tunnused on kodeeritud binaarseteks või intervallidena.

Nimetatud sõltuva ja sõltumatute muutujatega regressioonanalüüsi teostatakse kolme Euroopa Sotsiaaluuringu andmestikuga (2004, 2008, 2012), et võrrelda samade gruppide tõenäosust hääletamiseks enne ja pärast valimiskorralduste muutust. Vastavalt muudatuse iseloomule peaks olema võimalik analüüsida, kas ja missugustele gruppidele antud seaduse muudatus võis mõju avaldada ning nende kulutusi hääletama minekuks vähendada.

4. Riigikogu valimiskorralduste mõju inimgruppidele

Antud peatükis annab autor ülevaate tehtud regressioonanalüüsist ning saadud tulemustest.

4.1 Karakteristikute kirjeldus

Analüüsimisel kasutati viite erinevat karakteristikut sõltumatu muutujana. Iga üks neist väljendab inimese mingit grupi kuuluvust ühiskonnas. Eesmärgiks oli analüüsida, kas valimiskorralduse muudatus mõjutab antud grupi valmisolekut hääletama minna. Autor valis sõltumatud muutujad püstitades eelnevas peatükis hüpoteesid sõltuvalt valimiskorralduse muudatusest.

Valitud karakteristikud on tööl käimine, õpilase staatus, pensionäri staatus, respondendi vanus ja sissetulek. Karakteristikuid tööl käimine, õpilase staatus, pensionäri staatus ja respondendi vanus on kasutatud binaarsete tunnustena. Karakteristik vanus on tehtud reaks binaarseteks tunnusteks, kus vanusegrupid on jaotatud vastavalt 18-25, 26-35, 36-45, 46-55, 56-65, 66-100. Antud vanusevahemikud on valitud sellised, kuna need peaksid iseloomustama üsna hästi sarnase vanusega inimeste käitumismalli. Analüüsis kasutatakse referentsgrupina 66-100- aastaseid inimesi.

Sissetulek kui sõltumatu muutuja on analüüsis kasutatud detšiilidena, mis jaotavad inimesed kümnesse võrdsesse gruppi vastavalt nende sissetulekule. Kuna sissetuleku uurimisel Euroopa Sotsiaaluuringus võeti detšiilide põhimõtte kasutusele alles 2008. aastast ehk alates IV raundist, kasutab autor antud muutujat vaid analüüsides 2011. aasta valimisosalust võrreldes 2007. aastaga.

4.2 2003. aasta Riigikogu valimised

Kasutades 2004. aasta Euroopa Sotsiaaluuringu andmeid, on valideidseid respondente 1667, kelle vastuseid on võimalik kasutada antud analüüsis (Tabel 2). Tingimuseks on, et respondent peab olema Eesti Vabariigi kodanik ja vähemalt 18-aastane, kuna need

põhimõtted vastavad Eesti Vabariigi Põhiseaduses¹ määratud Riigikogu valimistel hääletamise reeglitele.

Järgnevalt annab autor ülevaate analüüsis kasutatud kategooriate esinemise sagedusest Euroopa Sotsiaaluuringu 2004. aasta andmestikus. 1667 respondentist käis 2003. aasta Riigikogu valimistel hääletamas 60.9% ning valimata jättis 39.1%. Üle poole vastajatest käisid tööl (53.3%) ning ligi veerand (27.7%) neist olid pensionärid. Tegevusala järgi olid kõige väiksema osakaaluga õpilased, kes moodustasid vaid 6.6%. Vanust on uuritud kuue enam-vähem võrdse grupina. 18-25-aastaseid on vastajate hulgas 14.1%, 26-35-aastaseid 14.4%, 36-45-aastaseid 15.3%, 46-55-aastaseid 18.2%, 56-65-aastaseid 15.3% ja 66-100-aastaseid 22.6% (Tabel 1).

Tabel 1. Kategooriate esinemise sagedus 2004. aasta ESS andmestikus

Binaarne tunnus	Esinemise sagedus
Käis valimas	60.9%
Töötab	53.3%
Õpilane	6.6%
Pensionär	27.7%
Sissetulek	-
Vanus	
18-25 aastased	14.1%
26-35 aastased	14.4%
36-45 aastased	15.3%
46-55 aastased	18.2%
56-65 aastased	15.3%
66-100 aastased	22.6%

Nüüd seletab autor lahti Euroopa Sotsiaaluuringu 2003. aasta regressioonanalüüsi tulemused.

¹ "Eesti Vabariigi Põhiseadus" RT 1992, 26, 349

Läbi viidud logistilist regressioonanalüüsi sobivust on hinnatud Nagelkerke Pseudo R-ruudu ja mudeli headust hindava Hii-ruudu kordajate abil. Mudel on statistiliselt kõige sobivam kui Hii-ruudu väärtus on statistiliselt oluline ($p < 0.05$) ja Nagelkerke väärtus võimalikult lähedane 1-le. Antud analüüsis selgus, et Nagelkerke Pseudo R-ruudu väärtus on 0.035 ehk 3.5% sõltuva tunnuse varieeruvusest (Tabel 2). Kuigi väärtus on üsna väike, võib seda seletada asjaoluga, et on ka palju muid faktoreid, mis mõjutavad inimese otsust minna või mitte minna hääletama, mida uuringus ei kasutata. Selle töö eesmärk on seletada, kas valmisolek hääletama minna valitud alamgruppides muutub ning järelikult võib seda pidada siiski statistiliselt sobivaks.

Analüüsist selgus, et statistiliselt olulised on vaid kaks kategooriat: respondendi tööl käimine ja mitte käimine ning vanusegrupp 18-25 võrreldes 66-100-aastastega. Seega kasutatakse 2003. aasta analüüsimisel peamiselt vaid neid muutujaid. Siiski kaasatakse mõningal määral ka teisi vanusegrupe, mis teistel aastatel osutusid statistiliselt oluliseks. Kuna uurimustöö eesmärgiks on võrrelda muutujate mõju kajastavaid koefitsente eri aastate vahel, võivad ka ühel aastal mitte olulised koefitsendid näidata teatud suundumust.

Muutuja "tööl käimine" riskisuhe on 1.521, mis tähendab, et töötavad inimesed läksid 2003. aastal 1.521 korda suurema tõenäosusega valima kui mitte töötavad inimesed.

Teise statistiliselt olulise muutuja 18-25-aastaste riskisuhe on 0.431. See tähendab, et 18-25-aastased läksid 2003. aastal valima mitu korda väiksema tõenäosusega kui 66-100-aastased ehk kõige vanem vanusegrupp valis üle kahe korra suurema tõenäosusega kui kõige nooremad. Järelikult oli 18-25-aastaste seas valimisaktiivsus üsna väike, mis tähendab, et nooremad inimesed tunnevad poliitika vastu vähem huvi ning nende jaoks on kulutused suurema kaaluga kui vanemate jaoks. Ka teiste statistiliselt mitteoluliste vanusegruppide riskisuhetest on näha, et tõenäosus võrreldes vanima grupiga valima minna on väiksem. Seega peaks valimiskorralduste muudatused võtma eesmärgiks just nooremate sihtrühma kulutuste vähendamise.

Tabel 2. 2004. aasta ESS regressioonanalüüsi tulemused

	Hääletas Riigikogu valimistel 2003. aastal		
	b	se	Riskisuhe
Töötab (1)	0.419	0.155	1.521**
Õpilane (1)	-0.99	0.300	0.906
Pensionär (1)	0.053	0.240	1.054
Sissetulek	-	-	-
Vanus			
18-25 ^a	-0.841	0.279	0.431**
26-35 ^a	-0.318	0.253	0.728
36-45 ^a	-0.116	0.253	0.891
46-55 ^a	-0.143	0.244	0.866
56-65 ^a	-0.095	0.194	0.909
Konstant	0.433	0.249	1.542
N	1667		
Nagelkerke Pseudo R²	0.035		

*** p<0.001, ** p<0.01, * p<0.05

^a Referentsgrupp on 66 kuni 100 aastased

4.3 2007. aasta Riigikogu valimised

2008. aasta ESS andmestikus on antud valideidseid respondente 1226, kelle vastuseid kasutatakse käesolevas analüüsis (Tabel 4). Respondendid vastavad samadele tingimustele nagu 2004. aasta analüüsimisel. Valiidsete vastajate hulga vähenemine võrreldes 2004. aastaga, võib tulla asjaolust, et 2008. aasta valim oli väiksem ning analüüsil lisati sõltumatute muutujate hulka ka sissetulek, mida 2004. aastal polnud võimalik kasutada.

Vastanutest 65.9% käis 2007. aasta Riigikogu valimistel hääletamas, mis on 5% võrra kõrgem võrreldes 2003. aasta valimistega. Valimata jättis seega 34.1%. Üldiselt oli 2008. aastal kategooriate esinemise sagedus sarnane 2004. aasta andmestikus esinenud sagedusega. Töötavad inimesed moodustasid 55% respondentidest. Pensionäre oli 24.5% ja õpilaste osakaal oli taaskord väga väike – kõigest 6.5%. Keskmise detšiil,

kuhu respondendid sissetuleku alusel kuulusid oli 5.9. Ka vanusegruppide esinemise sageduses pole 2008. aastal suuri muutusi. 18-25-aastaseid on vastajate hulgas 13.7%, 26-35-aastaseid 14.8%, 36-45-aastaseid 16%, 46-55-aastaseid 17.7%, 56-65-aastaseid 15.2% ja 66-100-aastaseid 22.5% (Tabel 3).

Tabel 3. Kategooriate esinemise sagedus 2008. aasta ESS andmestikus

Binaarne tunnus	Esinemise sagedus
Käis valimas	65.9%
Töötab	55%
Õpilane	6.5%
Pensionär	24.4%
Sissetulek	5.9
Vanus	
18-25 aastased	13.7%
26-35 aastased	14.8%
36-45 aastased	16%
46-55 aastased	17.7%
56-65 aastased	15.2%
66-100 aastased	22.5%

2008. aasta ESS andmete analüüsil on Nagelkerke Pseudo R-ruudu väärtus 0.082 ehk 8.2% sõltuva tunnuse varieeruvusest. Võrreldes 2003. aasta andmetega, on antud analüüs seega mõnevõrra statistiliselt sobivam.

Statistiliselt olulised on kõik kategooriad peale muutujate „õpilane“ ja „pensionär“, mis polnud ka eelmises analüüsis kasutatavad. See tähendab, et õpilaste ja mitte-õpilaste ning pensionäride ja mitte-pensionäride vahel ei ole piisavalt tugevat seaduspära, mis iseloomustaks nende tõenäosust minna hääletama.

Tabelist 4 on näha, et töötavad inimesed läksid 2007. aastal valima 1.823 korda suurema tõenäosusega kui mitte töötavad inimesed. See näitab, et tööl käivad inimesed on rohkem huvitatud ühiskonnas toimuvast ning valmis sinna enam panustama. Võrreldes 2004. aasta tulemustega selgub, et töötavate inimeste valmisolek hääletada

võrreldes mitte-töötavatega on suurenenud. Seega võib oletada, et nende kulutused valima minna on vähenenud. 2007. aasta Riigikogu valimistel oli inimestel võimalus hääletada ka elektrooniliselt ning lisatud oli ka maakonnakeskustes eelhääletamise periood, mis 2003. aasta Riigikogu valimistel puudusid. Järelikult võib arvata, et antud muudatused vähendasid töötavate inimeste kulutusi nagu ka prognoositi varasemas peatükis, mida näitab karakteristiku „tööl käimine“ kõrgem riskisuhe.

Sissetulek on samuti statistiliselt oluline kriteerium. Tulemustest selgub, et igas järgnevas kõrgemas detšiilis olevad inimesed hääletasid 2007. aasta Riigikogu valimistel 1.104 korda suurema tõenäosusega kui talle eelnevas detšiilis inimesed. Seega kõrgema sissetulekuga respondendid on rohkem valmis minema hääletama kui madala sissetulekuga. Järelikult on nende tajutavad kulud väiksemad kui vähem teenivatel, mida väitis ka Anthony Downs (1957: 266). Kuna 2004. aasta Euroopa Sotsiaaluuringus andmed sissetuleku kohta detšiilides puuduvad, ei ole antud muutujat võimalik võrrelda 2003. aasta Riigikogu valimistega.

2008. aasta andmete analüüsil on kõik vanusegrupid statistiliselt olulised ning seega on neid võimalik analüüsimisel kasutada. Hinnates vanusegruppide riskisuhteid, on näha, et kõigil on see alla 1, mis tähendab, et referentsgrupp (66-100-aastased) hääletas 2007. aastal kõige suurema tõenäosusega. Kõige madalamad riskisuhted on 18-25-aastastel ja 26-35-aastastel, mis tõestab, et nooremate inimeste valimisaktiivsus on madalam võrreldes vanematega. Järelikult võib pidada tõepäraseks varasemalt esitatud väidet, et noorematele inimestele omab hääletamine suuremat kulu, kuna nad tavaliselt ei saa emotsionaalset rahuldust valimisest kui tegevusest.

Kui 2004. aastal olid statistiliselt oluline vaid 18-25-aastased, siis 2008. aastal olid statistilised olulised koefitsendid ka teistel vanusegruppidel. Nimetatud kahe ajapunkti võrdlusel on näha, et kõige vanemate grupiga (66-100-aastased) on nüüd rohkemal arvul nooremate gruppidel selgelt madalam tõenäosus osaleda. 2007. aastal kõige noorema vanusegrupi tõenäosus valida võrreldes referentsgrupiga on vähenenud ligi kaks korda. Valimiskorralduse muudatusi hinnates, oleks võinud eeldada, et nooremate inimeste valimisaktiivsus kasvab, kuna elektrooniline hääletusviis vähendab suure tõenäosusega väga tihedalt internetiga seotud olevate noorte kulusid. Järelikult ei olnud autori varem esitatud oletus antud kontekstis kehtiv. Siiski võib nooremate madal

aktiivsus omada seost ka sellega, et elektrooniline hääletusviis oli Riigikogu valimistel kasutusel esimest korda ning ei olnud omandanud veel üldjuhul tehnoloogiateadlike nooremate inimeste usaldust.

Tabel 4. 2008. aasta ESS regressioonanalüüsi tulemused

	Hääletas Riigikogu valimistel 2007. aastal		
	b	se	Riskisuhe
Töötab (1)	0.612	0.192	1.823**
Õpilane (1)	-0.112	0.382	0.894
Pensionär (1)	-0.85	0.282	0.894
Sissetulek	0.099	0.026	1.104***
Vanus			
18-25 ^a	-1.692	0.337	0.184***
26-35 ^a	-1.240	0.298	0.289***
36-45 ^a	-0.890	0.300	0.411**
46-55 ^a	-1.157	0.293	0.314***
56-65 ^a	-0.685	0.259	0.504**
Konstant	0.671	0.313	1.956*
N	1226		
Nagelkerke Pseudo R²	0.082		

*** p<0.001, ** p<0.01, * p<0.05

^a Referentsgrupp on 66 kuni 100 aastased

4.4 2011. aasta Riigikogu valimised

2012. aasta Euroopa Sotsiaaluuringu andmestiku analüüsil oli valideidseid respondente 1696, kelle vastuseid kasutati antud töös (Tabel 6). Respondendid vastavad samadele tingimustele nagu eelnevatel analüüsidel. Samuti on kasutatud sarnaselt 2008. aasta analüüsile ka sissetulekut ühe sõltumatu muutujana.

2011. aastal käis Riigikogu valimistel hääletamas 69.1%, mis on võrreldes eelmiste valimistega 3.2% rohkem. Hääletamata jättis 30.9%. Kategooriate esinemise sagedus on

üldjoontes sarnane eelnevate andmestike sagedusega. Vastanutest käisid tööl umbes pooled – 52.4%. Pensionäride esinemise sagedus oli 28.1% ning õpilased moodustasid 6% vastanutest. Keskmise detšiil, kuhu respondendid sissetuleku alusel kuulusid oli 5.76. Vanusegrupid jagunesid vastavalt: 18-25-aastaseid on vastajate hulgas 11.8%, 26-35-aastaseid 14.1%, 36-45-aastaseid 15.6%, 46-55-aastaseid 16.9%, 56-65-aastaseid 16.9% ja 66-100-aastaseid 24.6% (Tabel 5).

Tabel 5. Kategooriate esinemise sagedus 2012. aasta ESS andmestikus

Binaarne tunnus	Esinemise sagedus
Käis valimas	69.1%
Töötab	52.4%
Õpilane	6%
Pensionär	28.1%
Sissetulek	5.76
Vanus	
18-25 aastased	11.8%
26-35 aastased	14.1%
36-45 aastased	15.6%
46-55 aastased	16.9%
56-65 aastased	16.9%
66-100 aastased	24.6%

2012. aasta ESS andmete analüüsil on Nagelkerke Pseudo R-ruudu väärtus 0.056 ehk 5.6% sõltuva tunnuse varieeruvusest. Võrreldes eelmise regressioonanalüüsiga on tulemus mõne võrra madalam, kuid siiski kõrgem kui 2004. aastal (Tabel 6).

Sarnaselt 2008. aasta Euroopa Sotsiaaluuringu andmete analüüsile on ka 2012. aasta analüüsis statistiliselt olulised kategooriad „tööl käimine“, „sissetulek“ ning vanusegrupid 18-25, 26-35 ja 36-45. Olulised ei ole „õpilase ja pensionäri staatus“ ning vanusegrupid 46-55 ja 56-65.

Töötavate inimeste riskisuhe on 2012. aasta andmetest lähtuvalt 0.659, mis on võrreldes 2008. aastaga ligi kolm korda väiksem. See tähendab, et töötavate inimeste tõenäosus

minna valima võrreldes mitte töötavatega on langenud. Kui lähtuda ratsonaalse valiku teooriast, siis on tööl käivate respondentide kulutused valima minekuks suurenenud. Maakonna keskustes eelhääletamisperioodi kaotamine vähendas mõndade inimeste võimalusi hääletamiseks. Samas peaks Riigikogu valimisseaduses elektroonilise hääletamise perioodi pikendamine ja selle usaldusväärsuse tõus aastate jooksul selle kompenseerima ja pigem vähendama üldjuhul tiheda graafikuga tööl käijate kulusid. Järelikult ei paku antud tulemus loogilist vastust tööl käijate valimisaktiivsusele. Kuna Nagelkerke olulisuse hinnang oli üsna madal, tähendab see, et on ka palju muid faktoreid, mis mõjutavad hääletama minekut. Seega võib oletada, et tööl käivate inimeste riskisuhte langus on seotud muude asjaoludega.

Sissetulek oli ka 2012. aasal oluline kriteerium. Riskisuhe on 1.133, mis on võrreldes 2008. aastal tehtud analüüsiga mõne (0.029) võrra suurem. Järelikult on kõrgema sissetulekuga inimeste valimisaktiivsus võrreldes madalama palgalistega suurenenud. Kuna väiksema sissetulekuga inimeste tajutavad kulud on suuremad, võis maakonnakeskuses eelhääletamise kaotamine nende valima minekut mõjutada. Sageli on vähemtasustatud ametikohad väga range graafikuga ning valima minek nõuab rohkem planeerimist, mistõttu ühe eelhääletusperioodi kaotamine vähendas võimalusi valimiseks. Samal ajal ei pruugi neid nii võrra mõjutada elektroonilise hääletuse pikendamine, sest töö juures ja kodus on ligipääs Internetile tavaliselt väiksem. Teiselt poolt vähendab elektroonilise hääletusperioodi pikendamine kõrgema sissetulekuga inimeste kulusid, sest nende töö üldjuhul on seotud arvuti ning Internetiga.

Vanusegruppide tulemusi hinnates ilmneb, et ka 2011. aastal sarnaselt eelmiste valimistega hääletasid suurima tõenäosusega vanim grupp ehk 66-100 aastased võrreldes teistega. Vanemate inimeste suuremat valimisolekut hääletamiseks põhjendati juba eelmistes peatükkides. Siiski on näha, et ka nooremate vanusegruppide (18-25, 16-35, 36-45) riskisuhe on tõusnud võrreldes 2008. aasta analüüsiga. Seega on nende valimisaktiivsus suurenenud, mille põhjuseks võib olla valimisteks tehtavate kulutuste vähenemine. Elektroonilise hääletusperioodi pikendamine on tõenäoliselt oluline faktor, kuna noored on aktiivsed arvuti kasutajad. Kuigi e-hääletamist kasutati Riigikogu valimistel esimest korda juba 2007. aastal ning siis 18-25-aastaste tõenäosus valida hoopiski langes, võib selle põhjus olla elektroonilise süsteemi vähene kasutamiskogemus ja usaldamatus. 2011. aastal nooremate valima mineku tõenäosuse

kasv näitab, et e-hääletus on kogunud usaldusväärset ning seeläbi vähendanud noorte kulusid. Seega kinnitab antud tulemus autori poolt varasemalt esitatud väidet, et elektrooniline hääletamine ja selle perioodi pikendamine avaldab mõju noorematele inimestele.

Tabel 6. 2012. aasta ESS regressioonanalüüsi tulemused

	Hääletas Riigikogu valimistel 2011. aastal		
	b	se	Riskisuhe
Töötab (1)	-0.418	0.169	0.659*
Õpilane (1)	0.319	0.317	1.375
Pensionär (1)	0.232	0.258	1.261
Sissetulek	0.125	0.022	1.133***
Vanus			
18-25 ^a	-1.054	0.309	0.349**
26-35 ^a	-0.690	0.280	0.501*
36-45 ^a	-0.673	0.277	0.510*
46-55 ^a	-0.311	0.270	0.733
56-65 ^a	-0.229	0.219	0.795
Konstant	0.645	0.271	1.907*
N	1696		
Nagelkerke Pseudo R²	0.056		

*** p<0.001, ** p<0.01, * p<0.05

^a Referentsgrupp on 66 kuni 100 aastased

4.5 Analüüs ja järeldused

Uurimustöös esitatud analüüsidele vastavalt on võimalik teha teatud järeldusi, mida antud alapeatükis selgitatakse.

Võrreldes Vabariigi Valimiskomisjoni esitatud statistikat valimisosaluse kohta Euroopa Sotsiaaluuringu andmetega, on viimases valimisosalus mõne võrra suurem. Siiski

ilmnes sarnane tendents valimisosaluse kasvul väiksel määral aastate lõikes. Seega võib arvata, et ESS andmed kajastavad üsna hästi ühiskonnas esinevaid suundumusi ning käitumist.

Tulemuste põhjal selgus, et autori valitud muutujaid „pensionär“ ja „õpilane“ ei saa analüüsimisel kasutada. Eelduste kohaselt oleks uus eelhääletamisep periood maakonna keskustes ja elektrooniline hääletamine pidanud avaldama positiivset mõju õpilastele, kes sageli elavad väljaspool registrijärgset elukohta, ning vähendama nende valimiskulusid. Samuti pidas autor oluliseks kriteeriumi „pensionär“, et näha, kuidas reageerib antud grupp muutustele. Siiski ei olnud nimetatud kriteeriumid üheski teostatud analüüsis statistiliselt olulised ning seega pole võimalik nende põhjal järeldada, kas valimiskorralduse muudatustel oli antud gruppidele mõju.

Valitud muutujat „tööl käimine“ oli võimalik kõikidel aastatel analüüsida. II ja IV raundi analüüs näitasid, et tööl käivad inimesed lähevad suurema tõenäosusega valima kui mitte töötavad. Seevastu 2012. aastal läbi viidud VI raundi analüüsi järgi on tööl käivate inimeste tõenäosus väiksem, mis oli vastupidine eeldustele. Võrreldes 2003. ja 2007. aasta tööl käijate tõenäosust valida, on see kasvanud 2007. aastal, mis sobib ka töös püstitatud oletustega: elektroonilise hääletusviisi rakendamine ja uus maakonnakeskustes läbiviidav hääletusperiood pakuvad tavaliselt tiheda ja kindla graafikuga töötavale inimesele lisa võimalusi hääletamiseks ning seega vähendavad nende kulutusi selleks teoks. Suur langus töötavate inimeste tõenäosuses valida 2011. aastal on üllatuslik, kuna e-hääletamise perioodi pikendamine peaks vähendama kulusid. Järelikult omavad olulist rolli valimisaktiivsusel ka muud faktorid.

„Vanus“ oli oluline kriteerium ja analüüsimisel on võimalik teha teatavaid järeldusi. Kõik kolm läbi viidud analüüsi tõestasid, et nooremate tõenäosus valida võrreldes referentsgrupiga, kelleks olid 66-100-aastased, on väiksem. See kinnitab püstitatud oletust, et vanemad inimesed saavad võrreldes noortega valimisest kui tegevusest suuremat rahulolu ning seega on noorematele tajutavad kulutused suuremad. Võrreldes 2003. ja 2007. aasta valimisi, selgub, et nooremate tõenäosus valida on langenud. Kuigi e-hääletamine oleks võinud avaldada antud grupile positiivset mõju, võib langust seletada hääletamistehnoloogia uudsus ja vähene kogemus. Kuna 2011. aastal, kui e-hääletamine oli saavutanud usaldusväärset ning selle perioodi pikendati, noorte

osalustõenäosus suureneb, võib järeldada, et e-hääletamine siiski avaldas positiivset mõju ning vähendas nooremate valimiskulutusi. See tähendab, et muutused võivad mõju avaldata ka teatud viiteajaga, kuna inimesed ei pruugi enda käitumist muuta kohe, vaid alles siis kui antud reeglid on paar valimist toiminud ning tõestanud toimivust. Seega järeldatakse uurimusõõga, et elektroonilise hääletamise kasutuselevõtt pikemas perspektiivis avaldab positiivset mõju noorematele inimestele ja nende tõenäosus valida minna suureneb.

„Sissetulekut“ oli võimalik muutujana kasutada 2008. ja 2012. aasta analüüsis. Tulemused kinnitasid, et mida suurem on inimese sissetulek, seda suurema tõenäosusega läheb ta valima. Seega on tajutavad kulud madalamapalgalistele suuremad. Võrreldes 2007. ja 2011. aasta valimisi, selgub, et nimetatud seos on veelgi kasvanud. Selle põhjuseks võib olla maakonnakeskustes eelhääletusperioodi kaotamine ning ka e-hääletuse perioodi pikendamine. Kuna elektrooniliselt hääletavad inimesed peavad omama ligipääsu Internetile, on see muudatus pigem suunatud suurema sissetulekuga inimestele, mistõttu sissetuleku ja valimisosaluse vaheline seos võis kasvada.

Hinnates kõikide muutujate käitumist analüüsis, on näha, et seosed valimiskorralduslike muudatuste ja valimisosaluse muutuse vahel on üsna nõrgad. Põhjuseks võib olla asjaolu, et inimeste valmisolekut valima minemiseks mõjutab lisaks hääletamisele kui aktile ka väga palju muid faktoreid, mida on keeruline analüüsida. Autor leiab, et kõige paremat seost valimiskorralduse muudatuste ja valimisosaluse vahel väljendasid kriteeriumid „vanus“ ja „sissetulek“. Antud uurimustöös järeldatakse, et seos valimiskorralduse muudatuste ja valimisosaluse vahel on olemas, kuid see on üsna minimaalne ning raskesti uuritav. Siiski hinnatakse tehtud muudatusi pigem postiiivseks, kuna inimestele on valimiseks pakutud lisa võimalusi, mis muudab hääletamise lihtsamaks ning alandab selleks tehtavaid kulusid.

Edaspidi võiks uurida ka, kuidas on muutunud hääletamisvõimalused välismaal viibivate inimeste jaoks ning kas see on mõjutanud nende valimisosalust. Samuti oleks huvitav võtta analüüsi alla ka Riigikogu varasemad valimised, et hinnata tehtud korralduslike muudatuste mõju.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli analüüsida, kas ja kuidas valimiskorralduslikud muudatused 2002. aastal vastu võetud Riigikogu valimise seaduses on avaldanud mõju teatud indiviidide gruppide valimisosalusele järgnevatel Riigikogu valimistel. Aluseks võeti eeldus, et muudatused valimiskorralduses, kas suurendavad või vähendavad inimese kulutusi hääletama minekuks ning vastavalt sellele teatud grupi valimisaktiivsus väheneb või tõuseb.

Antud töös toetuti teoreetiliselt ratsionaalse valiku teooriale, mille järgi peaks inimene minema valima vaid juhul, kui tema kasu sellest tegevusest on suurem kui tehtud kulutused. Seetõttu järeldati, et valimiskorralduslikud ümberkorraldused saavad muuta valija kulutusi ning vastavalt muudatuse iseloomust on võimalik näha inimese hääletama mineku tõenäosuse kasvu või kahanemist.

Bakalaureusetöös analüüsiti ajapunktidenä 2003., 2007. ja 2011. aasta Riigikogu valimisi ning nende vahel tehtud muudatusi valimiskorralduses. Kuna ainult üldise valimisosaluse võrdlemine enne ja pärast reeglite muutust ei ole piisav muutujate vahelise seose analüüsimisel, kasutati uuringus Euroopa Sotsiaaluuringu andmeid vastavate valimiste kohta, et analüüsida autori poolt oluliseks peetud indiviidi gruppide käitumise muutust. Valitud karakteristikuteks olid „tööl käimine“, „õpilase staatus“, „pensionäri staatus“, „vanus“ ja „sissetulek“. Antud muutujatega viidi läbi regressioonanalüüs, et võrrelda nende hääletama mineku tõenäosust erinevatel ajapunktidel.

Analüüsi tulemustest selgus, et muutujaid „pensionäri staatus“ ja „õpilase staatus“ ei ole võimalik analüüsimisel kasutada, kuna osutusid statistiliselt mitte oluliseks. Tunnus „tööl käimine“ tõestas autori poolt oletatud positiivset seost valimiskorralduslike muudatuste ja valimisosaluse vahel 2003. ja 2007. aasta võrdluses, kuid 2011. aastal toimunud suur langus osalemise tõenäosuses, ei vastanud arvatavatele tulemustele. Kriteerium „vanus“ ja analüüsivad vanusegrupid näitasid, et mida nooremad on inimesed, seda väiksem on tõenäosus, et nad lähevad valima. Ajapunktide võrdlemisel

selgus, et esmalt reageerisid nooremad vanusegrupid vastupidiselt autori poolt eeldatule ning hääletamise tõenäosus vähenes veelgi. 2011. aastal toimunud tõusu tõttu võib aga oletada, et nooremad inimesed reageerisid reeglite muudatusele viibimisega ning seega oli valimiskorralduse muutustel nende osalusele positiivne mõju, mida antud töös sooviti tõestada. Tunnus „sissetulek“ näitas, et kõrgema palgalised valivad suurema tõenäosusega. 2007. ja 2011. aasta valimiste võrdluses ilmnes, et antud seos on ajapunktide vahel tugevnenud, mida ka töös oletati, arvestades tehtud reeglite muudatusi.

Tulemustest selgus, et seosed valimiskorralduslike muudatuste ja analüüsitud indiviidi gruppide valimisosaluse muutuste vahel on küll olemas, aga need on üsna nõrgad. Kuigi kõik uurimistöös püstitatud oletused ei leidnud kinnitust, järeldatakse bakalaureusetöoga siiski, et tehtud reeglite muudatused valimiskorralduses vähendasid valijate kulusid ning suurendasid inimeste tõenäosust minna hääletama.

Kasutatud allikad

Aldrich, John H. (1993) "Rational Choice and Voter Turnout"; *American Journal of Political Science*; Vol. 37, No. 1, pp. 246-278

Blais, André (2000) "To vote or not to vote"; Pittsburgh: University of Pittsburgh Press

Downs, Anthony (1957) "An Economic Theory of Political Action in a Democracy"; *Journal of Political Economy*; Vol. 65, No. 2; pp. 135-150

Eesti Vabariigi Põhiseadus" RT 1991, 26, 349

Eesti Vabariigi Põhiseadus kommenteeritud väljaanne (2012); Tartu Ülikool [WWW] <http://www.pohiseadus.ee> (külastatud 27.04.2014)

"Eesti Vabariigi Riigikogu valimisseadus" Riigi Teataja 1992, 13, 201

Evans, Jocelyn A.J. (2004) "Voters & Voting: An Introduction"; London: Sage

Euroopa Sotsiaaluuringu kodulehekülg [WWW] <http://www.europeansocialsurvey.org> (külastatud 25.04.2014)

ESS Round 2 Data (2004) [WWW] <http://www.europeansocialsurvey.org/data/download.html?r=2> (külastatud 22.04.2014)

ESS Round 4 Data (2008) [WWW] <http://www.europeansocialsurvey.org/data/download.html?r=4> (külastatud 22.04.2014)

ESS Round 6 Data (2012) [WWW] <http://www.europeansocialsurvey.org/data/download.html?r=6> (külastatud 22.04.2014)

Heinsalu, Alo; Koitmäe, Arne; Pilving, Mihkel; Vinkel, Priit (2011) „Valimised Eestis 1992-2011: statistikat ja selgitusi”; Tallinn: Vabariigi Valimiskomisjon

Laver, Michael (1997) “Private Desires, Political Action”; London: Sage

Overbye, Einar (1995) „Making a case for the rational, self-regarding, 'ethical' voter...and solving the 'Paradox of not voting' in the proces”; *European Journal of Political Research*; Vol 27; pp 369-396

Riker, William H.; Ordeshook, Peter C. (1968) „A Theory of the Calculus of Voting”; *The American Political Science Review*; Vol 62; No 1; pp 25-42

Riigikogu valimised 2003, *Vabariigi Valimiskomisjoni arhiiv* [WWW] <http://vvk.ee/varasemad/?v=r03> (külastatud 20.04.2014)

Riigikogu valimised 2007, *Vabariigi Valimiskomisjoni arhiiv* [WWW] <http://vvk.ee/varasemad/?v=r07/> (külastatud 20.04.2014)

“Riigikogu valimise seadus” RT I 1994, 47, 784

“Riigikogu valimiste seadus” RT I 2002, 57, 355 [WWW] <https://www.riigiteataja.ee/akt/13325116> (külastatud 25.04.2014)

Vabariigi Valimiskomisjoni kodulehekülg [WWW] <http://www.vvk.ee> (külastatud 23.04.2014)

CHANGES IN ORGANIZATION OF PARLIAMENTARY ELECTIONS AND THEIR IMPACT ON ELECTORAL PARTICIPATION

Hiie-Liin Tamm

Summary

The aim of this research is to identify if and how changes in the Riigikogu Election Act, which was accepted in 2002, have impacted voter turnout. Between election periods, the National Electoral Committee analyzes the organization and the outcome of the previous election and makes improvements where needed. The goal is to make the electoral process as clear and simple as possible in order to reduce the costs of voting and thus increase the willingness to vote. It refers to rational choice theory proposed by Anthony Downs (1957), according to which a person should go to the polls only if the costs of this act are lower than the benefits. Therefore, it is the theoretical framework of the research.

The analysis is based on a comparison of voter turnout in parliamentary elections that took place in 2003, 2007, and 2011. Since overall turnout comparison will not show how different social groups were more or less active in voting, the study uses data from the European Social Survey and conducts a binary logistic regression analysis. The aim is to analyze the participation of different groups, who have certain characteristics, before and after the relevant election law changes and to discover whether there is significant variation in turnout that might be related to it.

Based on the aim of the thesis, the research paper is divided into four parts. The first chapter gives an overview of the main theories that the paper is based on. In the second chapter, the most important changes of the Riigikogu Election Act are described. The third part introduces the methodology and the dataset used. The last chapter of the research contains the empirical part and data analysis, and provides an overview of the results and conclusions.

The results showed that there is a correlation between the changes in the Riigikogu Election Act and electoral turnout but it is not a strong one. Most of the characteristics indicated some logical change that might be related to the amendment of the law but the strongest correlation was indicated by characteristics 'age' and 'income'. Since there are a lot of other factors that might influence voter turnout, it is very difficult to make definitive statements. However, the analysis showed that the changes made between elections offered additional opportunities for voting and consequently reduced the cost for citizens. Therefore, it can be assumed that a person's likelihood of going to the polls increased as a result of the changes made.